

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2018

Dana Bláhová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Průvodcovské texty na hradech a zámcích

Bakalářská práce

Autor	Dana Bláhová
Studijní program:	B7310 – Filologie
Studijní obor	Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce:	PhDr. Jana Bílková, Ph.D.
Oponent práce:	PhDr. Jiří Zeman, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Dana Bláhová
Studium:	P16K0003
Studijní program:	B7310 Filologie
Studijní obor:	Jazyková a literární kultura
Název bakalářské práce:	Průvodcovské texty na hradech a zámcích
Název bakalářské práce AJ:	Guidebooks for castles

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem bakalářské práce je průvodcovský text jako specifický typ populárně odborného textu. Sleduje pravidla jeho jazykové výstavby, kompozici, gradující dramatickou linku, tematickou návaznost, využití různých výrazových prostředků, interaktivní prvky. Součástí bakalářské práce je příprava textu pro průvodce na zámku Hrubá Skála. V rámci práce bude vypracován praktický projekt.

Sommer, Jiří, PhDr., CSc. : Báje, mýty a pověsti, podtitul Hrady a zámky, 2003, Fontána Sommer, Jiří, PhDr., CSc. : Hrady a podhradí 2005, Fontána Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku - Severní Čechy 13.2. 2006 - Pavel, Josef : Pověsti českých hradů a zámků, 2.9. 2002 - Dívčí vězení PEŠA, Vladimír. České hrady. Praha : Argo, 2002. Kapitola Hrubá skála. KUBŮ, Naděžda. Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách. Praha: Národní památkový ústav, 2014. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav). ISBN 978-80-7480-007-8.

Garantující pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Jana Bílková, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Jiří Zeman, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	18.12.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce, PhDr. Janě Bílkové, Ph.D., za vzácnou trpělivost a vstřícnost s vedením mé práce. Poděkování patří také kolegyni Zuzaně Knapové, synu Františkovi a dceři Alžbětě za jejich podporu.

Anotace:

BLÁHOVÁ, Dana: *Průvodcovské texty na hradech a zámcích*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – pedagogická fakulta, 2018. Bakalářská práce.

Tématem bakalářské práce je průvodcovský text jako specifický typ populárně odborného textu. Sleduje pravidla jeho jazykové výstavby, kompozici, gradující dramatickou linku, tematickou návaznost, využití různých jazykových prostředků, interaktivní prvky. Součástí bakalářské práce je příprava textu pro průvodce na zámku Hrubá Skála.

Klíčová slova: text pro průvodce, hrad, zámek, kompozice, tematická návaznost, výrazové prostředky

Annotation

BLÁHOVÁ, Dana. Guidebooks for castles /Bachelor Degree Thesis. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. Bachelor Thesis.

The theme of the bachelor thesis is the text for a guides, as a specific type of popular text. It follows the rulers of its language construction, composition, escalating dramatic line, thematic continuity, use of various means of expression, interactive elements. Part of the bachelor thesis is preparation of text for guides at the Hrubá Skála Chateau.

Keywords: text for a guides, castle, chateau, composition, thematic continuity, means of expression

Obsah

Úvod:.....	1
Teoretická část.....	3
1 Metodický materiál	3
2 Východiska při tvorbě dobrého průvodcovského textu.....	4
2.1 Shromáždění materiálu	4
2.1.1 Historická literatura.....	4
2.1.2 Pověsti	6
2.2 Odstranění neaktuálního materiálu.....	6
2.2.1 Zřícenina hradu Valdštejn.....	7
2.3 Dramaturgie výkladu	7
2.3.1 Výběr stěžejního příběhu	7
2.3.2 Výběr tématu	9
2.3.3 Téma a osobní stanovisko	11
2.3.4 Téma neznamená poučení	12
2.4 Možnosti prostor.....	12
2.4.1 Nádvoří před věží	12
2.4.2 Vstupní salonek.....	13
2.4.3 Zlatý salonek	13
2.4.4 Růžový salonek	13
2.4.5 Socialistický salonek (Čtvrtý salonek).....	13
2.4.6 Rytířský sál (Knížecí salonek)	13
2.4.7 Knihovna	14
2.4.8 Věž	14
2.5 Členění výkladu po místech a místnostech.....	14
2.5.1 Nádvoří před věží	14
2.5.2 Vstupní salonek.....	15
2.5.3 Zlatý salonek	15
2.5.4 Růžový salonek	16
2.5.5 Socialistický salonek (Čtvrtý salonek).....	16
2.5.6 Rytířský sál (Knížecí salonek)	17
2.5.7 Knihovna a další.....	17
2.6 Motivace návštěvníků a návaznost („oslí můstky“)	17
2.6.1 Z nádvoří před věží do temného vstupního salonku	17
2.6.2 Ze vstupního salonku do zlatého salonku	18
2.6.3 Ze zlatého do růžového salonku a z růžového do socialistického salonku	18
2.6.4 Ze socialistického salonku do Rytířského sálu.....	18
2.6.5 Z rytířského sálu do knihovny.....	18
2.6.6 Z knihovny na věž	18
2.7 Interaktivní prvky	18
2.8 Práce s napětím, temporytmem a dynamikou.....	19
2.8.1 Strastiplná a nenaplněná láska urozené panny Elišky Kateřiny.....	19
2.8.2 Temporytmus a dynamika celé prohlídky zámku.....	20
2.9 Jazykové úpravy, poslední škrty vzhledem k délce výkladu	22
Praktická část:	23
Porovnání oficiálního a přepracovaného textu pro průvodce.....	23
1. VENKU (před věží)	24
2. PRVNÍ SALÓNEK.....	26
3. ZLATÝ SALONEK.....	26

4. RŮŽOVÝ SALÓNEK.....	28
5. ČTVRTÝ SALÓNEK	30
6. KNÍŽECÍ SALONEK	32
7. KNIHOVNA (HODOVNÍ SÍŇ).....	36
8. VĚŽ	36
Závěr.....	38
Literatura:	39

Úvod:

Naše hrady a zámky oplývají množstvím tajemství, jsou to prostory, kudy se ubíraly naše dějiny. Mnoho urozených i neurozených lidí zde prožilo svůj život a zanechalo své stopy. Z toho vychází i *genius loci* – specifická atmosféra dané oblasti. Rádi zavítáme na taková místa, jsme zvědaví na lidské příběhy, ale čeho se nám obvykle dostane? Výčtu nic neříkajících dat, jmen, která jsme více či méně schopni zařadit do toku dějin, a popis inventáře. Musíme být vděční i za to, ale je škoda, neprožít při prohlídce hradu či zámku malé dobrodružství, které může poskytnout text souvislý, gradující, s dramaturgickou linkou odněkud někam, který využívá možností daných prostor, specifík místa a expozice. Text, který vidí lidské příběhy, dokáže vtáhnout do tehdejšího způsobu života a smýšlení, a nabízí možnost aktivního zapojení návštěvníků. Pokusila jsem se stanovit určitá pravidla, podle nichž by se dal vystavět z toho, co je k dispozici, co nejpoutavější výklad. Kde najít prostor pro interakci, jak využít ve prospěch věci prostor trasy – když mnohdy nevyhovuje souvislostem. V neposlední řadě text musí „jít průvodcům dobře do pusy“, musí to být tedy text určený k „mluvení“, nikoli ke čtení.

Práce bude prakticky doložena mým průvodcovským textem ze zámku Hrubá Skála (vznikl v létě 2016), má u odborné i široké veřejnosti úspěch, využívají jej nyní i ostatní průvodci.

Práci mám v úmyslu nabídnout Národnímu památkovému ústavu.

Jak sestavit takový text, je cílem mojí bakalářské práce. Mělo by se jednat o text, který povede od podstatného k podrobnostem, dokáže využít změny v prostoru, v němž se výklad odehrává (*atmosféra, genius loci*) i po stránce fyzické (náročnost, únava po výstupu do schodů je jiná než únava z jednotvárného dlouhého postávání). Vybrat místa, která jsou pro danou lokalitu typická a jedinečná. K tomu je třeba samozřejmě mít k dispozici onen suchopárný výčet dat a jmen, který si ovšem pouze přečtu, v případě odborných dotazů si mohu po prohlídce rychle vyhledat odpovědi a uspokojit i zvědavé odborníky. Protože žijeme v době, kdy se vracíme z „éry ucha“ zpět k „ěře oka“, pokusím se uvést v harmonii viděné se slyšeným. Vzhledem k tomu, že někde prostory neumožňují vést výklad chronologicky, je třeba využít těchto nesrovnalostí ku prospěchu věci, k vybudování napětí, k interaktivní komunikaci, ke stimulaci posluchačů. Sjednotit výstavbu výkladu tzv. „oslími můstky“ které umožňují hladký přechod od jednoho příběhu ke druhému (a zpět) tak, aby nejen nerušily pozornost, ale byly vítaným zpestřením. Bude se zabývat také

dramaturgickou linkou, výběrem jednoho nejzajímavějšího příběhu, který nese hlavní téma, ke kterému budou spět všechny předcházející, budou téma doplňovat v souladu s výše uvedenými principy.

K vytvoření této práce mne přivedli právě moji mladí kolegové při průvodcovské práci na zámku Hrubá Skála. Tento zvenčí krásný zámek, má v prohlídkové trase 6 komnat a věž, ale není zde téměř žádné původní vybavení, a tak veškerá tíha leží na výkladu průvodce.

V teoretické části shrnu přínos dostupného metodického materiálu, pokusím se stanovit obecná východiska pro tvorbu poutavého průvodcovského textu, a popíšu, jak jsem při tvorbě svého průvodcovského textu podle těchto východisek postupovala.

V praktické části mé práce porovnáám oficiální průvodcovský text ze zámku Hrubá Skála s mou vlastní autorskou verzí.

Teoretická část

1 Metodický materiál

Praktické a použitelné metodiky na toto téma jsem neobjevila, našla jsem jen práci Naděždy Kubů (Kubů 2014).

Kapitola „Průvodcovské texty“ (Kubů 2014, s. 48–60) pojednává o tom, jaký by měl průvodcovský text být, co by měl splňovat, ale jak na to, nám neporadí. Píše: *„Na konci 70. let 20. století byl odborně schválen..., a přijat jako optimální tzv. scénářový typ průvodcovského textu..., je rozdělen na dvě části – hlavní, obsahově důležitý, text v levé části a doplňkový, rozšiřující, v pravé části.“* (Kubů, 2014, s. 57) Kdo by ho měl připravovat? *„Mohou to být autoři instalací ve spolupráci se správci objektů či vedoucími průvodcovských služeb.“* (Kubů, 2014, s. 57) Takže text tvoří výčet dat, osobností, událostí a inventáře. Autorka dále poměrně obsáhle píše o předpokladech správného průvodce. Například: má být starší 18 let, má mít alespoň maturitu, má být komunikativní, měl by mít jazykové schopnosti, celkový přehled a orientaci v historické problematice. Takovému průvodci pak mimo jiné radí, aby nedeklamoval text jako výčet dat, aby využíval český jazyk v plné jeho bohatosti, neopakoval slova, aby při výkladu neukazoval a nepoužíval ukazovacích zájmen a zároveň aby jeho projev působil přirozeně. (Kubů, 2014, str. 60-72) Obávám se, že takovým požadavkům je nereálné na většině hradů a zámků dostát.

Mám zkušenost, že za velmi skrovnou hodinovou odměnu se většinou jako průvodci hlásí studenti před maturitou, aby se naučili mluvit před plénum. Pokud vypadají alespoň trochu slušně a spolehlivě, je jim jakž takž rozumět, zaměstnavatel je přijme, nemůže si příliš vybírat. Takový student by potřeboval projít školením hlasové a dramatické výchovy (ideálně absolvent literárně dramatického oddělení ZUŠ) – ale to většina památkových institucí neumí, nemůže, ale hlavně není ochotná kvalitně zajistit.

Když pak takový student dostane do ruky publikaci N. Kubů, pochopí sice, **co by měl zvládat**, ale nebude prakticky vědět, **jak na to**. Jak má být komunikativní? Dívat se lidem do očí a pokusit se prohodit něco „ku pobavení“? Jenže to by mohl snadno sklouznout do své běžné mluvy – opakoval by stejná slova, patrně by se dokonce nevyvaroval slůvek parazitních! Měl by působit přirozeně, ale vyvarovat se bezděčného ukazování? Takže raději mnohmluvně popsat, že na třetím obraze vpravo dole se nachází...? Neměl by to být výčet dat – co s tím? Přidat nějakou pepřnou historku v bulvárním stylu na osvěžení? Většina studentů touží být dobrým průvodcem a nadšení jim nechybí. **Jediná opora je pro ně**

průvodcovský text – obvykle výčet dat, událostí a popis inventáře. Jak si sestavit text, aby namísto teoretizování dostali do ruky konkrétní příklad, který je plný napětí, povede k interaktivnímu jednání, nepostrádá temporytmus a dynamiku mluveného projevu – o tom v metodice paní Kubů není nic.

2 Východiska při tvorbě dobrého průvodcovského textu

1. Shromáždění materiálu
2. Odstranění neaktuálního materiálu
3. Dramaturgie výkladu
4. Možnosti prostor, v nichž bude výklad probíhat
5. Členění výkladu po místech a místnostech
6. Motivace návštěvníků a návaznost (tzv. oslí můstky)
7. Interaktivní prvky
8. Práce s napětím, temporytmem a dynamikou
9. Jazykové úpravy, poslední škrty vzhledem k délce výkladu

2.1 Shromáždění materiálu

Pokusím se v dostupné literatuře opatřit co nejvíce materiálu k danému místu, událostem, osobnostem. V první řadě pátrám v základní historické literatuře, pak v písničkách, pověstech a legendách. Další fází práce je třídění a výběr materiálu. Co z nashromážděného materiálu bude stát za zmínku v textu, co uložit pod heslem a nechat v záloze pro zvědavé turisty, historiky lačnické po podrobnostech, co ponechat pro tvořivou hru s dětmi při animačních programech, co lze využít pro netradiční tematické prohlídky? Uvedu několik příkladů, jak jsem použila přečtenou historickou literaturu a pověsti.

2.1.1 Historická literatura

Vladimír Peša ve své knize *České hrady*, kapitola *Hrubá Skála* (Peša 2002) o Aloisu Lexovi z Aerenthalu píše jako o diplomatu, velvyslanci a nekompromisním politikovi. Přiznám se, že jsem díky tomu poněkud změnila pohled na Aloise Lexu, v původním průvodcovském textu se mi jevil jinak. Toto zjištění jsem sice nakonec v průvodcovském textu nepoužila, ale informaci jsem si přidala do své databáze pro zvědavé návštěvníky.

Zaujaly mne také podstatné informace o stavbě původního hradu, na něž se návštěvníci občas ptají. „Hrad Skála patřil k výšinným skalním hradům, které byly stavěny tam, kde bylo možno použít přírodních podmínek k obraně. Místo bylo zvoleno velmi dobře. Plošina dvou obrovských balvanů poskytla dostatečný prostor pro předhradí a vlastní hrad a obě části byly prakticky přístupné jen z jediného místa, od jihu po mostě, pod nímž byla téměř šedesátimetrová propast. Tento most vedl na předhradí, jež spojoval další most se zadním hradem. Tam bylo nutno na západní straně skálu přitesat a rozšířit rokli mezi oběma balvany. Podobu původního gotického hradu neznáme, třebaže na mnohých místech skalnatých základů jsou zachovány otvory pro trámy a pod nynější velkou věží je spleť podzemních místností tesaných patrovitě pod sebou, některé úplně tmavé, jiné s otvory na severní stranu skály. Také na protější skále mimo hrad, zvané Práchovna, jsou zbytky základů a stopy schodů. Skála totiž vysoko přečnívala skalní balvany a z její plošiny bylo dobře vidět do širokého okolí na severu od Ještědu přes Kozákov a dále do kraje.“ (Hrady, zámky a tvrze, 1984, s. 157) I tuto informaci jsem si přidala do databáze.

Dále zde nalézám zmínky o existenci cenných exponátů z doby panství Smiřických: „Představu o hodnotě zařízených panských pokojů si lze sice učinit jen z několika dochovaných předmětů, ty však mají skutečně vysokou uměleckou úroveň. V Muzeu Českého ráje v Turnově je vyřezávaná široká renesanční truhla a sedadlo, ale zejména míšeňská kamna (původně krb z velké síně) s barevnými glazovanými kachly v dolní části s antickými portréty a v horní části s dvojicí v renesančních kostýmech s písmeny WDMIE na každém kachlu různých barev.“ (Hrady, zámky a tvrze, 1984, s. 158) Spolu s předcházejícími informacemi i tato byla zařazena do mé databáze.

Také jsem s překvapením zjistila, že Zikmund Smiřický měl dětí pět, nikoli čtyři, jak se praví v oficiálním textu pro průvodce. „Zikmund ze Smiřic zemřel r. 1548 a zanechal po sobě tři syny, z nichž Jindřich zdědil Skálu. Také on pokračoval v otcově tradici a rozšiřoval skalské panství; z nejbližšího okolí koupil hrad Trosky s přilehlými vesnicemi. Zemřel v r. 1569 a o jeho statky se rozdělili tři synové. Už v této generaci se objevilo předčasné umírání jednotlivých členů rodu, které později znamenalo zánik rodu Smiřických po meči. Bez dědiců zemřel r. 1588 Jaroslav a po něm r. 1602 Albrecht, a tak se stal po jeho smrti pánem nesmírného bohatství další Zikmund Smiřický ze Smiřic. Nezapřel rodové schopnosti rozšiřovat panství a přikoupil Kumburk, Český Dub a jiná zboží a na všech zavedl vzorné hospodaření. Zemřel r. 1608. I po něm zůstali tři synové, Jaroslav, Jindřich Jiří a Albrecht Jan. Jaroslav zemřel brzy po otci v r. 1611, Jindřich Jiří byl slabomyslný, takže

Albrecht Jan získal ve svých sedmnácti letech obrovské jmění. Ani on neměl pevné zdraví, zato však vynikal vzdělaností a inteligencí. Horlivě se účastnil všech akcí českých stavů, kteří připravovali vzpouru proti Ferdinandu II., inspiroval a podněcoval povstání, a dokonce se aktivně účastnil vojenských akcí v r. 1618. V listopadu téhož roku však ve vojenském ležení u Českých Budějovic onemocněl a po převozu do Prahy ve čtyřadvaceti letech zemřel. Tak vlastně unikl osudu svých druhů po porážce na Bílé hoře v r. 1620, po níž následoval soud a poprava vůdců povstání v r. 1621. Třebaže Albrecht Jan byl posmrtně odsouzen ke ztrátě veškerého jmění, zůstalo skalské panství bez postihu, neboť jeho nedílným spoluvlastníkem byl slabomyslný Jindřich Jiří, který byl vlastně bez viny. Ten jediný zůstal jako poslední mužský potomek mocného rodu Smiřických a s ním i dvě jeho sestry, Eliška a Markéta Saloména.“ (Hrady, zámky a tvrze, 1984, s. 169) Dále jsem vyčetla drobný, ale pozoruhodný detail, že Eliška Kateřina byla r. 1606 za trest otcem „uvězněna v rohové komnatě pod věžičkou na severozápadní straně zámku.“ (Hrady, zámky a tvrze, 1984, s. 169) Je tedy možné místo jejího uvěznění na Hrubé Skále přesně lokalizovat. Zmíněná komnata nacházející se nad knihovnou, je však nyní bohužel návštěvníkům nepřístupná. Tuto informaci jsem okamžitě použila ve svém výkladu.

2.1.2 Pověsti

Ve sbírce pověstí Josefa Pavla (Pavel, 1995, s. 79–81) nalezneme mimo jiné pověst Dívčí vězení. Velice romantický příběh lásky je těžké (alespoň co se událostí týče) nějak historicky zařadit. Má své mezery, které by bylo třeba pro případnou interpretaci doplnit. Ponechám si jej na zámecké animační programy s dětmi.

2.2 Odstranění neaktuálního materiálu

Vyřadím nebo zůzím na zmínku či odkaz z pracně nastřádaného materiálu pro základní průvodcovský text vše, co návštěvníci mohou vidět a slyšet lépe jinde.

Tato fáze je tak trochu nevděčná a někdy i bolestivá, musím se rozhodnout, co ponechat z pracně nastřádaného materiálu plného perliček, zajímavostí, pozoruhodných osobností a příběhů pro základní průvodcovský text, a co nemilosrdně škrtnout. Jaký materiál si uložit do databáze podrobností, jaký pro jiné příležitosti?

V první řadě se musím rozhlédnout po okolí, co nabízejí hrady, zámky v nejbližším dosahu, není vyloučeno, že naši návštěvníci během dne (během víkendu) navštíví několik blízkých památek. Zvážit obsah všeho, co uvidíme a uslyšíme. Často měly hrady a zámky stejné majitele. Tyto vládnoucí rody měly k některému z hradů či zámků blíž, jiné jen

spravovaly. Je třeba si všimnout, k čemu mají lepší expozice a bližší vztah. Tyto události pak zúžit na zmínku, či na odkaz v příběhu, případně pokud to nepřeruší návaznost, je vhodné úplné odstranění.

2.2.1 Zřícenina hradu Valdštejn

Pouhé tři kilometry od Hrubé Skály je zřícenina hradu Valdštejn, kde probíhají prohlídky.

Vypravila jsem se na prohlídku a zjistila jsem, že výklad je zde veden s důrazem na původní rod Valdštejnů, kteří zde stavěli hrady pro své syny. Kromě jiného návštěvník uslyší také podrobný výklad o rodu pozdějších Valdštejnů, kteří zde zanechali mnohé památky. V expozici zde mají četný obrazový materiál a varia jak k Valdštejnům, tak poslednímu rodu Aehrenthalů – s nímž nemůže Hrubá Skála soupeřit.

Z předchozího plyne, že by bylo vhodné zkrátit veškeré podrobnosti o rodu Valdštejnů a výklad o Aehrenthalech pojmout jinak v souvislosti s činy bezprostředně spjatými s Hrubou Skálou a pokusit se zprostředkovat návštěvníkům pohled na Aloise Lexu z Aehrenthalu (kterého nemohu ve výkladu minout) jako na člověka a romantika spíše než jako na státníka, jak je představován na Valdštejně.

Zřícenina hradu Trosky má zcela specifický výklad – je zříceninou již od středověku, takže historie je zde jen málo.

Další hrady a zámky jsou vzdálenější, jejich výklad a expozice korespondují s výkladem na Hrubé Skále jen málo a okrajově.

2.3 Dramaturgie výkladu

Z textů, které zůstaly, vyberu nejzajímavější příběh, kterým završím celý výklad, určím jeho téma – a téma, do něhož svážu všechny ostatní historické příběhy a informace. Opatřím si k němu veškerá dostupná fakta.

2.3.1 Výběr stěžejního příběhu

Po provedení škrťů vzhledem k expozici a výkladu na Valdštejně je jasné, že ústředním příběhem nebude nic z dob panství Valdštejnů a Aehrenthalů. Zbývá příběh o Zajících z Házmburka a jejich boji s Jiříkem z Poděbrad. Dále je možno pojednat o zhoubné rozpínavosti Svojanovských z Boskovic. Nejvíce však víme o Smiřických ze Smiřic – navíc příběh jejich rodiny je úzce spjat s Hrubou Skálou, jen trochu se současnou zříceninou Kumburkem, a již neexistujícím zámkem v Jičíně. Kde jinde, než na Hrubé Skále, by se jejich

příběh měl vyprávět? Dalo by se také uvažovat o příběhu Albrechta z Valdštejna, jeho životní osudy se však na Hrubé Skále neodehrávaly. Ještě tu máme již zmíněnou pověst „Dívčí vězení“, ta však má své mezery. Jako základní příběh zvolím historii rodu Smiřických ze Smiřic a jeho nejdramatičtější část – osud Elišky Kateřiny.

2.3.1.1 Shromáždění materiálu ke stěžejnímu příběhu

K tomu jsem si opatřila další historické podrobnosti – posloužil mi k tomu článek historika Jiřího Sommera v časopise 100+1 historie (Sommer, 2016, s. 49-51) „Pomsta zoufalé dámy“, který jsem si náhodou koupila na turnovském nádraží. Tento článek uváděl v pochybnost některá fakta z oficiálního textu a přinášel další podrobnosti o životě a smrti Elišky Kateřiny (Jiří Sommer se drží německého překladu jejího jména – Alžběta Kateřina).

Jiří Sommer je původním povoláním učitel, středoškolský profesor, působil však i na katedře filozofie na pedagogické fakultě v Praze a též na katedře dějepisu. Jeho zkoumání vyšla nejen časopisecky, ale i knižně.

Všechn další potřebný materiál o historii rodu Smiřických jsem našla v jeho knihách (Sommer, 2003, 2005).

Tyto dvě popularizační publikace se shodují s poznatky z historické literatury, svědčí o hodnověrnosti jeho závěrů, vypátral v historických dokumentech mnoho dalších podrobností k událostem v Jičíně, na Hrubé skále i k dalším osudům rodu Smiřických. Poskytly mi solidní množství informací právě o rodu Smiřických. Potvrdilo se pět potomků Zikmunda Smiřického a mnoho dalších podrobností zejména o událostech v Jičíně 1. února 1620. Díky němu jsem mohla příběh Elišky Kateřiny obohatit mnoha dalšími fakty, spojit ho s kramářskou písní „Znám já jeden krásný zámek nedaleko Jičina“ a interpretovat ho tak, jak si zaslouží. Ale nepředbíhejme – sledujme jednotlivé kroky.

2.3.1.2 Úpravy stěžejního příběhu

Nejprve bylo třeba opravit informaci v oficiálním průvodcovském textu, že Smiřičtí měli „čtyři možné dědice“ (6.část Oficiálního průvodcovského textu, 2. odstavec, s. 32 této bakalářské práce) a doplnit oficiálním textem opomenutého Zikmundova syna Jaroslava. Letmo zmínit i pravděpodobný důvod předčasného umírání mužských potomků rodu – tuberkulóza.

Dále jsem považovala za vhodné opravit zjednodušenou informaci z oficiálního průvodcovského textu: „*To se pochopitelně nelíbilo její sestře, a tak za ní poslala svého*

manžela i s posádkou.“ (tamtéž) Veškerá jednání pana Slavaty šla totiž přes panovníka, jak píše Sommer. To mělo svoji váhu, jinak by Ota z Vartemberka se svou posádkou a s jičínskými měšťany zámek bránil. Jenže Ota byl povolán před královský dvůr a do Jičina přijela s panem Slavatou komise, a hlavně ho doprovázelo královské vojsko. Pozvednout zbraně proti králi už bylo pro jičínské měšťany na pováženou. Kromě toho mi toto zpřesnění poslouží též jako zápletko ke zvýšení napětí. Musíme vypustit větu „**Zvědaví měšťané se totiž přišli podívat, co se to na zámku děje, zrovna v osudnou chvíli.**“ (tamtéž) Zde je již přímo zarážející nesmysl bez znalosti zamlčených událostí. Měšťané si nevšimli dobývání zámku? Při něm by přece museli pomáhat! Přišli se tam podívat, když byl dobyt a probíhala jednání s Eliškou?

Nejvíce mne však trápilo, jakým způsobem jsou v oficiálním průvodcovském textu podávána fakta o Elišce Kateřině: „**Eliška Kateřina se v mládí nešťastně zamilovala do poddaného kováře (Říká se ale, že moc krásy nepobrala, a navíc onoho kováře úmyslně svedla.), se kterým chtěla utéct.**“ (tamtéž) Sotva se dozvíme něco příjemně lidského, totiž že „Eliška Kateřina se v mládí nešťastně zamilovala do poddaného kováře“, vzápětí se to popírá, když „se říká“, že „onoho kováře úmyslně svedla“. Mezitím se dozvídáme, jak „se říká, že moc krásy nepobrala“. Není nikde uvedeno, kdo to říká, v literatuře jsem o tom nic nenašla. Domnívám se, že tuto poznámku (odlišenou kurzívou) do textu dodal někdo v duchu rad zmíněné metodiky – na oživení, ovšem v bulvárním stylu, což nepovažuji za vhodné, neboť tím u posluchačů zájem ztratil, sotva ho vzbudil. I kdyby tématem příběhu autor oficiálního textu sledoval devalvací veškerých možných fyzických i psychických hodnot osobností šlechtického rodu, která posléze přivodí zánik rodu – to je totiž snad jediné téma, které zde lze vysledovat (a odpovídalo by autorovi z éry socialismu) - proč předkládat tvrzení, že se „nešťastně zamilovala“? Bylo by na místě fakt popsat slovy „zapletla se“, „měla pletky“. Pak bychom snad mohli přijmout i to, „že moc krásy nepobrala“, protože tak jak jsou „říkající se“ domněnky řazeny, evokují příčinný vztah: *Moc krásy nepobrala, proto úmyslně svedla aspoň kováře.* Jak však dále uvidíme, je třeba se nad významy takových sdělení zamýšlet, protože by vždy měla nést význam. Význam, který se vztahuje k tomu, o čem mluvím, a co tím sleduji – k vlastní interpretaci, kterou posluchačům nabízím – tedy k tématu.

2.3.2 Výběr tématu

2.3.2.1 Výběr tématu pro stěžejní příběh

Zavrhu-li předpokládané téma příběhu – Devalvace veškerých možných fyzických

i duševních hodnot osobností šlechtického rodu, která posléze přivede zánik rodu – jak by se nejspíše dalo vysledovat v 6. části oficiálního průvodcovského textu, musím si položit otázku, co mne na příběhu nejvíc baví, čím je pozoruhodný, a jak to koresponduje s dalším výkladem. Najít jiné téma.

Vzhledem k tomu, že jsem „duše romantická“, jak jsem se již přiznala, bude to pro mne téma: Strastiplná a nenaplněná láska urozené panny Elišky Kateřiny. K první představě mi poslouží situace ohrožení princezny Černým rytířem zachycené na fotografiích v naplněném a šťastně končícím příběhu princezny z filmu *Princ Bajaja*. Fotografie máme v expozici ve vstupním salonku, spojnicí je nám rytíř Ota z Vartemberka alias Černý rytíř z *Bajaji*.

2.3.2.2 Výběr obecnějšího tématu pro celý výklad

Jak však k tomu směřovat celý výklad? Musí se najít něco ještě obecnějšího. Dám si dohromady všechny zbývající příběhy:

- 1) O Zajících z Házmburka a jejich boji o víru s Jiříkem z Poděbrad,
- 2) O zhoubné rozpínavosti Svojanovských z Boskovic,

ještě bych přidala vzhledem ke kontextu něco málo o třicetileté válce, lidé o ní většinou nemají představu – vědí obvykle tu a tam něco o ambicích Albrechta z Valdštejna, ale netuší, jaký to mělo dopad na celou generaci prostých lidí té doby.

Nebudou se rozvádět do detailu, ale přítomné alespoň ve zkratce budou příběhy:

- 3) O koncích vlády Valdštejnů,
- 4) O humanistické péči rodu Aehrenthálů o blaho panství,

následovat bude příběh:

- 5) O socialistické správě zámku „v rukou lidu“.

Co tyto všechny příběhy mohou mít společného? Napadá mne:

A) Boží mlýny melou.

Hlavní příběh by musel však pojednávat hlavně o neslitování otce, bratrů a Markéty Salomény s Eliškou Kateřinou. Mimoto velmi sporná by byla aplikace tohoto tématu na příběhy:

- 1) O Zajících z Házmburka a jejich boji o víru s Jiříkem z Poděbrad,

- 4) O humanistické péči rodu Aehrenthálů o blaho panství,
- 5) O socialistické správě zámku „v rukou lidu“.

B) Stát si za svým přesvědčením, vírou, láskou je obdivuhodné

To by však nešlo dohromady s příběhy:

- 2) zhoubné rozpínivosti Svojanovských z Boskovic,
- 3) O koncích vlády Valdštejnů
- 6) O socialistické správě zámku „v rukou lidu“.

C) Kdo chce příliš mnoho, nemá nic.

Zdá se, že tomuto tématu se žádný z příběhů nebrání, dá se vcelku dobře použít pro všechny.

2.3.2.3 Vztah tématu stěžejního příběhu a tématu celé prohlídky – dramaturgické zaměření

Zkusím tedy ve všem, co budu vyprávět, sledovat téma *Kdo chce příliš mnoho, nemá nic*, tak, aby téma přirozeně vyústilo do ústřední *Strastiplné a nenaplněné lásky urozené panny Elišky Kateřiny*. Pro první představu poslouží příběh princezny a Černého rytíře, z filmu „Princ Bajaja“. Všechny ostatní příběhy s tématem: Kdo chce příliš mnoho, nemá nic, budu postupně odhalovat k ústřednímu, a jak to půjde, zdůrazním ve svém podání právě to, co s tím koresponduje.

Pak bude můj výklad předkládat jeden směr pohledu na lidské snažení v dějinách jednoho místa. Ať už ho posluchač přijme, nebo odmítne – dostane se mu podnětu k přemýšlení. Bude mít před očima ucelené obrazy z mého vyprávění. Zároveň já budu vědět co a proč říkám, jednotlivými příběhy vybuduji stavbu, kterou v závěru odhalím v celé její kráse. Nemůže se mi pak stát, že bych část příběhu zapoměla – chyběl by v celé stavbě. Pokud bych to neřešila, zůstal by návštěvníkům v hlavě stejný zmatek, jako mně při přečtení oficiálního textu. A velké neuspokojení.

2.3.3 Téma a osobní stanovisko

Tématem sama sebe přivedu k osobnímu stanovisku. Tím, že dám najevo osobní stanovisko, může si posluchač pod mým vyprávěním něco představit. A bude k tomu hledat svůj vlastní postoj. Je nepodstatné, zda se mnou bude souhlasit, nebo zda můj názor zavrhne. V každém případě ho vyprovokuji k přemýšlení, poskytnu mu podnět k přemýšlení, neboť jak

praví přísloví: „Nejen chlebem živ je člověk“.

2.3.4 Téma neznamená poučení

Ráda bych ještě zdůraznila, že vytčení tématu neznamená, že všechny příběhy přepíšu a násilně do nich vpravím poučení – to ne, nemáme rádi zdvižený ukazovák. Nechám příběhy, jak jsou, jenom je převyprávím svými slovy tak, jako by v podtitulu bylo téma. Například: O Svojanovských z Boskovic, aneb kdo chce příliš mnoho, nemá nic. Pokud si příběh nepamatuji, zachytím si ho v bodech.

Např. Svojanovští z Boskovic: koupili hrad, sousední panství, 54 vsí, Jan se zadlužil, odprodával Smiřickým, hrad r. 1524.

Doporučuji si příběh převyprávět několikrát jako novinku, o kterou se musím nutně podělit s posluchačem, sděluji něco, co musí nutně vědět moji kamarádi – a brzy se text ustálí v nejstručnější, ale nejsdělnější podobě. A to je v syrové podobě to, oč usiluji – zárodek osobního průvodcovského textu.

2.4 Možnosti prostor

Projdu si prostory a označím si:

- co nabízí k výkladu expozice (původní zařízení, obrazy, fresky, fotografie, výhled z oken
- atmosféra (genius loci)
- vliv na pohodu návštěvníků – případný chlad, temno, stísněnost, možnost usednutí;

podle toho si stanovím vhodnou délku výkladu v jednotlivých prostorách.

Na Hrubé Skále je procházení prostor možné jediným možným způsobem.

2.4.1 Nádvoří před věží

Odtud je z vyvýšené terasy vidět na všechny části zámku – spojuje se viděné se slyšeným. Je to světlé, příjemné, malebné místo ke shromáždění, během čekání se mohou návštěvníci kochat výhledem z hradeb, mají přehled o celém nádvoří.

Je tam zvon, kterým může průvodce (nebo jím pověřené dítě) jasně odzvonit začátek prohlídky. Vyvýšené místo vytváří příjemně intimní prostor k výkladu, aby se návštěvníci, kteří jdou na prohlídku, oddělili od ostatních, aby se omezily rušivé vlivy, když kolem prochází hlučnější skupina.

Za deště začínáme pod klenbou průjezdu ústího na nádvoří – tak, aby mohli návštěvníci chránění před deštěm co nejlépe vidět jednotlivé části zámku. Je to prostor, kde se obvykle lidé schovávají před deštěm.

2.4.2 Vstupní salonek

Malý, temný, chladný salonek, expozice fotografií z filmu *Princ Bajaja*, kterou doplňuje brnění a model dobových šatů. Početná skupina se těžko smísí.

Průvodce si musí najít jediné vhodné místo k výkladu – u dveří do Zlatého salonku, bude tak trochu osvětlen od okna, zároveň vidí fotografie, a může na ně ukazovat. Není vhodné se zdržovat déle, než je nutné k prohlédnutí fotografií.

2.4.3 Zlatý salonek

Prostorný, tichý, stinný sál, zaplněný hodovní tabulí s vystaveným nádobím Aehrenthalů a židlemi v dobové úpravě, na něž je však možno usednout. Slouží ke svatebním hostinám. Sedají si zde většinou jen starší lidé. Okna nad roklí. Atmosféra mírně ponurá.

2.4.4 Růžový salonek

Příjemná, středně velká místnost s krásným výhledem z oken na Dračí skály, je vidět vyhlídky na skalách. Ukázka dobového čajového stolku s židlemi – bez možnosti usednout. Prosklený příborník s nádobím Lexů z Aehrenthalu. Nápadné, mírně zašlé dobové zrcadlo.

Odtud se návštěvníci vrací zpět zlatým salonkem do vstupního salonku a po schodech ve věži vystoupí do dalších salonků.

2.4.5 Socialistický salonek (Čtvrtý salonek)

Malý, strohý, světlý, expozice fotografií a dokumentů z období socialismu na sektorových prosklených stolních vitrínách a hobrových nástěnkách. Návštěvníci vystupují po schodech pomalu, je vhodné, než dojdou všichni, za pěkného počasí otevřít okno, aby se mohli zatím pokochat výhledem do rokle.

Početná skupina se těžko umístí. Průvodce si musí najít jediné vhodné místo k výkladu – u dveří do Rytířského sálu. Není vhodné se zdržovat déle, než je nutné k prohlédnutí fotografií.

2.4.6 Rytířský sál (Knížecí salonek)

Prostorný, honosný, prosvětlený okny ze dvou stran, zařízen pultem ke svatebním obřadům a křesly v dobové úpravě frontálně seřazenými do řad k pultu. Nejpříjemnější sál

v okruhu prohlídky. Návštěvníci si zde vděčně sednou, odpočívají, proto je vhodné sem zařadit nejdelší část výkladu.

2.4.7 Knihovna

Středně velká místnost s prosklenými knihovnami podél stěn, za sklem nádoby Lexů z Aehrenthalu, na pultech dvě vystavené staré knihy v latině, stůl a židle uprostřed, v rohu za dveřmi kachlová kamna s erbem Aehrenthalů, nad nimi obraz Albrechta z Valdštejna.

Odtud návštěvníci prochází zpět rytířským sálem do socialistického salonku, ke schodišti ve věži, a postupují dále mnoha schody až nahoru na věž.

2.4.8 Věž

Na konci dlouhého schodiště je pod střechou věže odpočívadlo, kde se mohou návštěvníci shromáždit k výkladu, než vejdou na ochoz. Malá skupina se na ochoz vejde, velká má problémy. V době, kdy jsem prováděla, se pod střechu věže dostali holubi, odpočívadla i horní schody byly zaneřáděné trusem, takže jsem vypověděla vše o výhledech ještě v knihovně, nahoře jsem jen řídila postup a ústup. Úzký ochoz, kterým se dá procházet jen jedním směrem (dva lidé se vedle sebe neprotáhnou) kolem celé věže, skýtá ze všech světových stran úchvatné výhledy. Je-li skupina nad 20 lidí, je třeba postup řídit, postavit se na ochoz, a zablokovat svým tělem průchod opačným směrem. Jakmile se ochoz zaplní tolik, že první příchozí už musí z ochozu zpět, popojdu tak, že zablokují vstup čekajícím, vyzvu je, aby umožnili průchod ke schodišti odcházejícím, nechám projít odcházející, pak zase vpustím příchozí – dokud se nevystřídají všichni. Je vhodné za posledními proběhnout celý ochoz, abych se přesvědčila, že se tam nikdo nezdržel, a nebyl by zamčen do další prohlídky. Nakonec vchod na ochoz zamknu (aby tam nevlétli holubi), a sestoupím za skupinou, která mezitím čeká ve vstupního salonku. Tam se již jen rozloučím a odemknu.

2.5 Členění výkladu po místech a místnostech

Rozčlením text výkladu do jednotlivých prostor po přiměřených „dávkách“ a pokud možno chronologicky. Tam, kde to nelze, využiji toho ve prospěch příběhu.

Z popisu prostor je již patrné, mnohde i naznačeno, jak dlouhou část výkladu snesou.

2.5.1 Nádvoří před věží

Vstupní část textu není tedy třeba, co se délky výkladu týče, příliš opravovat.

Při výčtu všechmajitelů zámku se návštěvníci zpravidla nudí, což je na počátku výkladu, kterým je mám zaujmout, nežádoucí. Zkrátila jsem tedy výčet majitelů jen na ty

významné: zakladatelé – páni z Valdštejna, bratr Arnoštka z Pardubic (zde zaznamenávám u návštěvníků povědomost o této osobě), majitel, který se hodí tematicky – tady jsem váhala, zda promluvit o Zajících z Házmburka, nebo o Svojanovských z Boskovic. Zvolila jsem nakonec Svojanovské z Boskovic, vyprávění o nich lze shrnout stručněji, a tvoří tematický můstek pro uvedení Smiřických. Smiřické, na nichž je těžiště výkladu, na tomto místě poprvé zmíním – ale protože by bylo neúnosné a netaktické tu vypovědět celý jejich příběh, byť by to bylo logické vzhledem k chronologii panovníků – zmínku hned obestřu tajemstvím, aby se návštěvníci měli nač těšit.

Považuji za vhodné při popisu budov stručně zmínit, k čemu která část hradu sloužila, aby si návštěvník mohl začít tvořit představu o způsobu života na zámku. Také považuji za vhodné poukázat na renesanční prvky – sgrafita a arkády, které jsou odlišné od původních hradních budov, aby je návštěvník dokázal lépe rozlišit.

Návštěvníky pak čeká výstava fotografií v temném salonku, což po přechodu z denního světla do tmy je problematické. Proto považuji za vhodné je motivovat, aby se snažili zjistit, co je na fotografiích, a nenechali se odradit nepříznivými podmínkami.

Výstava fotografií z pohádky může návštěvníkům pomoci utvořit si představu o životě na zámku, což nejvíce potřebují děti, aby dokázaly udržet pozornost při dalším výkladu, a jejich fantazie měla základ pro další představy.

2.5.2 Vstupní salonek

Zde musí být text maximálně stručný. Jako v oficiálním textu.

Poté, co návštěvníkům potvrdím *Prince Bajaju*, po interaktivní rozpravě s dětmi o životě na zámku (jsou-li ve skupině jen dospělí, utvoří si z fotografií představu sami), je třeba vzhledem k tématu zdůraznit filmovou postavu Černého rytíře, a zmínkou odkázat na „princeznu“ z rodu Smiřických. Bylo by také vhodné při té příležitosti již zde poznamenat, že přes pět potomků Zikmunda Smiřického, rod nakonec vymřel, a jejich rozsáhlý majetek zdědil Albrecht z Valdštejna.

2.5.3 Zlatý salonek

Rozsah textu zhruba souhlasí s oficiálním. Je však oproti oficiálnímu textu třeba výrazně zkrátit výčet stavebních úprav, které kdo z Valdštejnů kdy provedl, na nejpodstatnější.

Zde bych přidala vzhledem ke kontextu něco málo o třicetileté válce. Pro představu mne napadlo uvést babu z Perníkové chaloupky, není třeba rozvádět, že jedla děti – pohádka

je obecně známá. Ilustruje to dobře, kam až bylo možné klesnout v hrůzách doby. Také by se hodilo přiznat Albrechtovi z Valdštejna – ať už na jeho postavu nahlížíme jakkoli – že na svých panstvích poddaným zajišťoval zakázkami pro armádu výdělků a slušné živobytí.

S lítostí jsem odtud odstranila zmínku o císařově záměru Hrubou Skálu zbořit. Příliš by výklad narušila. Je mým záměrem, aby se návštěvníci o poddané báli, a nahlédli na dobu z jejich strany. V souvislosti s tím pak budu představovat Aehrenthaly, jako rod vzešlý z lidu a jejich přínos pro zdejší krajinu. Dvorské intriky ve Vídni, byť spjaté s osudem zámku, by odvedly myšlenky jinam. Návaznost textu by roztrátily.

2.5.4 Růžový salonek

Délka výkladu souhlasí s oficiálním textem. Oproti oficiálnímu textu bych zde zdůraznila prostý původ prvního Lexy a zásluhy rodu na současné podobě Hruboskalska, s poukázáním na turistické cesty a vyhlídky, které je z oken dobře vidět, na lázně Sedmihorky a arboretum na Bukovině, které jsou v bezprostřední blízkosti zámku. Jinak spoustu dalších podrobností uslyší na Valdštejně, kde mají Aehrenthalové rozsáhlou expozici.

Tady jsem si dovolila vypustit na světlo světa svůj nápad pod pláštíkem již zmiňovaného „říká se“. Místnosti totiž vévodí nápadné zrcadlo. Hned při mé první prohlídce se mne jedna dívka ptala s nadějí v hlase, jestli není kouzelné. Nechtěla jsem ji zklamat, a tak jsem si na místě vymyslela kouzelnou schopnost zrcadla – a poté, co všechny holčičky, dívky, dámy i stařenky ve skupině se do zrcadla jedna za druhou nadšeně usmívaly za jásoť svých manželů, synů a bratrů, řekla jsem si, že vůbec není na škodu upevnit takto pěkné vztahy návštěvníků, dětem dát možnost věřit v kouzlo, skupinu rozveselit, a tak jsem „kouzelné zrcadlo“ zařadila do svého výkladu. Stalo se pak takovou příjemnou tečkou za vyprávěním o dobách šlechty, a vytvořilo vhodný kontrast k socialistické historii.

2.5.5 Socialistický salonek (Čtvrtý salonek)

Zde co nejkratší text – ale přestože svým rozsahem oficiální text nebyl nijak velký, návštěvníci vypadali nespokojeně až zklamaně – vyjdou namáhavě řadu schodů a pak při vstupu do místnosti návštěvníka přímo „praští do očí“ odlišnost stylu zařízení, kontrast sektorových vitrín s krásnými dveřmi, okny a interiérem.

Na to bylo třeba reagovat. A jak jinak zabránit zklamání, než využít nelad místnosti jako grotesku?

Zároveň se mi dostalo hned na začátku upozornění, abych výklad vedla opatrně, často

sem jezdí staří lidé, kteří tu zamlada ve zotavovně ROH trávili dovolenou a vzpomínají na ty krásné časy. Musím tedy výklad pojmout jinak – jako grotesku, ale nedotknout se vzpomínek na ty „krásné časy“. Zkousím tedy nadšeneckou ironii – zatím si nikdo nestěžoval...

2.5.6 Rytířský sál (Knížecí salonek)

Na tomto místě mohu sdělit těžiště výkladu, ústřední příběh – návštěvníci se mohou posadit, v klidu a v příjemném prostředí vyslechnout výklad. Příběh Strastiplná a nenaplněná láska urozené panny Elišky Kateřiny doplněný a opravený podle J. Sommera informacemi o rodu Smiřických: zahrnu do výkladu pět potomků Zikmunda Smiřického, kramářskou píseň „Znám já jeden krásný zámek nedaleko Jičína“ a mnohá další fakta o událostech v Jičíně 1. února 1620. Vyprávění bude jistě delší, než v oficiálním průvodcovském textu, posluchače však musím udržet v pozornosti a napětí tak, aby skutečný čas nevnímali. Mám tu pro to všechny vnější předpoklady – pohodlí, klid, dobrý oční kontakt, záleží tedy již jen na tom, abych vše převyprávěla srozumitelně se zřetelem na téma a s osobním stanoviskem. Bude vyžadovat práci s napětím a dramatickými pauzami.

2.5.7 Knihovna a další

Výklad je již u konce, Po interaktivním vypátrání původních exponátů jen stručně zmíníme další potřebné informace.

2.6 Motivace návštěvníků a návaznost („oslí můstky“)

Pro přechod z místa na místo, od jednoho příběhu k druhému, a především k motivaci návštěvníků v objevování dalších a dalších prostor, slouží tzv. oslí můstky. Jeden takový je vhodné vytvořit hned na začátku:

2.6.1 Z nádvoří před věží do temného vstupního salonku

Od prvních stavitelů hradu k přestavbě v zámek a povídání o středověkých panovnických rodech není vhodné zčistajasna přerušit výklad, a věnovat se filmovému věhlasu Hrubé Skály a fotografiím z natáčení. Je tedy třeba navázat. K tomu je vhodné právě tady započít představy o středověkém způsobu života na zámku. Můžeme vyjít z popisu budov, když dodáme, kde byla kuchyně, kde se hodovalo, kde spalo atp. Pak mohu plynule pokračovat tím, že na příkladu filmové pohádky si můžeme ještě lépe představit, jak se na takovém zámku žilo. Fotografie nám k tomu dobře poslouží. Nezapomenu také využít zobrazení Černého rytíře z *Bajaji* v souvislosti s princeznou z rodu Smiřických.

2.6.2 Ze vstupního salonku do zlatého salonku

Návaznost je logická, pokud prozatím ukončím výklad o Smiřických, bylo by ale škoda návštěvníky nemotivovat, a také neupozornit na zvláštní kouzlo „tichosti zlatého salonku“. Není sice jediná zmínka o tom, že by tu Albrecht z Valdštejna někdy pobýval (kromě toho, že zde uvěznil Jindřicha Smiřického), jeho fobie z hluku je však všeobecně známá. Napadlo mne tu nejednou, že kdyby tu pobýval, vybral by si právě tento salonek. Snad mi bude odpuštěna i tato nepodložená informace, nedá se dokázat ani vyvrátit. Mohu se hájit jen tím, že lidé pak vcházejí s větší chutí a nechávají na sebe působit „genia loci“. Ve zlatém salonku již přejdu od panování Albrechta k jeho zavraždění a k poměrům v panství za třicetileté války.

2.6.3 Ze zlatého do růžového salonku a z růžového do socialistického salonku

Návaznost bude přímo chronologická, přechází se k dalšímu panovnickému rodu, a k další éře, je vhodné však k přechodu návštěvníky motivovat. Zvláště ve druhém případě je to těžké, místo romantiky přijde socialistická „sprcha“. Osvědčuje se zahájit přechod budovatelsky, často to doplním vyhrnutím rukávů. Navodí to také správné nadšení k výstupu do schodů a atmosféru k poněkud ironickému výkladu, jehož se jim tam dostane.

2.6.4 Ze socialistického salonku do Rytířského sálu

K přechodu není třeba motivovat, ze socialistického salonku prchne každý rád, zvláště pak k usednutí v Rytířském sále. Navíc se tu návštěvníkům nabídne na závěr ještě trochu romantiky, a konečně vyprávění té dosud pouze zmíněné historie rodu Smiřických, několikrát jen tajemně pootevřené.

2.6.5 Z rytířského sálu do knihovny

Je třeba motivovat naopak velice důmyslně, komu by se chtělo zvedat se z pohodlného křesla, a jít zase dál? Bude třeba vymyslet něco, co by návštěvníky přímo „zvedlo ze židle“, také proto, že historie je uzavřena, a kromě zhlédnutí dvou opravdu původních exponátů a knihoven z první republiky, návštěvníky tady už nic nečeká. Bude třeba interaktivního prvku.

2.6.6 Z knihovny na věž

Tady se osvědčuje motivace k výstupu nádhernými výhledy a energickým povzbuzením.

2.7 Interaktivní prvky

Přibližně čtyřicetiminutová prohlídka je náročná na pozornost, je třeba na vhodných

místech návštěvníky zapojit „do akce“, jinak i při sebelepším rétorickém výkonu bude pozornost upadat. V dnešní době jsme zvyklí na rozmanitou stimulaci – role konzumenta brzy omrzí. Aktivním zapojením návštěvníky činíme spoluúčastnými – vtahujeme je do akce.

S interaktivními prvky musíme však být velmi opatrní, návštěvník nesmí mít dojem, že je z něčeho zkoušen. Nemáme také rádi, cítíme-li jakoukoli manipulaci. Proto výzva k akci musí být pronášena s nadšením sice, ale nenuceně. Je třeba si pozorně všimnout neverbálních reakcí publika.

První aktivitu jsem zařadila hned na začátku, ve vstupním salonku. Je v podstatě dvojí: Určit název filmové pohádky, a představit si, jak se žilo na zámku. Děti bohužel toto filmové zpracování obvykle neznají. Jsou však mnohé schopny určit pohádku podle draka a šaškovských fotografií Bajaji, jenže dospělí je většinou předběhnou. Dospělí sice také nad fotografiemi uvažují, jak se na zámku žilo, ale nikdy to nebudou hlásit – jediné chtějí-li napovědět dětem. Děti zpravidla velmi aktivně reagují – jsou-li zpočátku stydlivé, stačí povzbudit je otázkou: „Co tu asi rytíři dělali? Jezdili na koloběžce?“ Takový nesmysl nemohou přece strpět mlčky...

Další aktivita sama vyplynula v Růžovém salonku díky „kouzelnému“ zrcadlu. Málokdo odolá nepodívat se – a protože se návštěvníci smějí již mému vysvětlení, o jaké kouzlo se jedná, smích jim vydrží i při pohledu do zrcadla. Dokonce se někdy ptají, jaký účinek by to mělo na pány. Povzbuzuji, aby to vyzkoušeli, a pak dali vědět, žádná zpráva však dosud nepřišla.

Poslední aktivitu vyžadoval přechod z rytířského sálu do knihovny, nutnost vstát z křesla a „probudit se“ z iluze vyvolané ústředním příběhem. Zvolila jsem pátrání po jediných dvou původních exponátech – naštěstí to účinkuje, zapojují se s chutí malí i velcí, a málokdy uhodnou napoprvé.

2.8 Práce s napětím, temporytmem a dynamikou

Zdálo by se, že v této kapitole příliš zabíhám do oblasti rétoriky, ta je s textem určeným k mluvení samozřejmě spjata, ale není už předmětem této práce. Podmiňuje však text, který musí temporytmus – zvolnění, pauzy a spád na správném místě – umožňovat, ba pokud možno k tomu i mluvčího vést – a to je předmětem této kapitoly.

2.8.1 Strastiplná a nenaplněná láska urozené panny Elišky Kateřiny

Na úpravě příběhu k vyprávění na větší ploše bude třeba zapracovat. Poskytuje nám

však četná překvapení a neočekávané zvraty, takže by neměl být problém pozornost návštěvníků vzbudit, i udržet, přestože vědí, jak vše nakonec dopadne. Šťastného konce se nedočkají.

Pro spád děje jsem zavrhla informaci o synech Zikmunda stavitele zámku, jeho syna Jindřicha a jeho synech, kteří také umírali v mládí – a pojednávám jen o (pravděpodobně) nejmladším synu Zikmundovi, který byl tím, kdo měl pět potomků, o nichž tu bude řeč. Otec i vnuk byli oba Zikmundové, nepřijde mi úplně nutné komplikovat výklad skutečností, že Zikmundové byli dva. Mluvím o potomcích Zikmunda mladšího, ale posluchače na to neupozorňuji. Předpokládám, že by si výše zmíněnou informaci ani nepodrželi v paměti. Zůstává tedy v mé databázi pro zvědavé.

Příběh se pomalu rozvíjí vyprávěním o prvním synu Zikmunda, který zemřel záhy po otci. O druhém nadějném, aktivním, kde posluchač nečeká, že také hned v mládí zemře. O Elišce Kateřině, která svou láskou ke kováři v posluchačích vzbudí zájem, v kontrastu s tím, co to ve své době znamenalo. Pojednáváním o majetku chtivé sestře a zpěvem (či přednesem) kramářské písně příběh chvilku pozdržíme, ale budujeme napětí.

Hned po dozpívání (přednesu) písně příběh začíná nabývat na tempu až k momentu, kdy se Vartemberkem vysvobozená Eliška chystá ujmout svých statků v Jičíně.

Tady právě nezjednodušeně podávanými informacemi (Markéta Salomena, pan Slavata, král, Ota, Eliška, měšťané) budujeme napětí.

Již v závěrečném finiši dojdeme k domnělému závěru, že Eliška se bude muset vrátit na Kumburk, ale dojde ke zvratu – neočekávaný výbuch a tragédie.

Ve zpomalení, kdy líčíme možné důvody výbuchu a důsledky, příběh Elišky uzavřeme laskavostí měšťana, aspoň posmrtně Elišce projevené.

Příběh už jen v tempu uzavřeme dalšími zvraty v osudu Markéty Salomeny až k momentu, kdy ji ze scény smete Albrecht z Valdštejna.

2.8.2 Temporytmus a dynamika celé prohlídky zámku

Prohlídka začíná zvolna navázáním kontaktu, pozdravem, zvoněním – je třeba nechat si čas až všichni dojdou, až mi začnou věnovat pozornost, mezitím využiji čas na úsměv a oční kontakt se všemi, které mám zatím před sebou. K prohlídce je třeba přistoupit jako ke společnému dobrodružství – a konkrétní návštěvníci se pro tuto příležitost stávají mými souputníky, partnery v dobrém i zlém. Já jsem ten, kdo bude výpravu doprovázet, jsem

průvodcem po neznámých místech. Musím vzbudit důvěru a radostné očekávání věcí příštích. Každá prohlídka je jiná, nikdy dopředu nevíme, jaká bude, proto je třeba opravdu hned od počátku navázat kontakt a nespěchat. Proto je text přivítání krátký. Slova tento počáteční neverbální kontakt nikdy nemohou nahradit.

Po přivítání návštěvníky uvádíme do historie od vystavění hradu, a jak jsem již výše uvedla, informace o prvních majitelích by měly mít spád až po Zikmunda Smiřického.

Vyprávěním o tom, jak hrad vypadal původně, co bylo při jeho proměně na zámek přistavěno, dávám první představu o životě na zámku. A představa chce čas a klid.

Po příslibení návratu ke Smiřickým, oznámení dalšího činění a po výzvě, se přesuneme do vstupního salonku, kde probíhá pátrání, interaktivní diskuse – návštěvníci hlásí své objevy. Reaguji, potvrdím a zpřesním, čímž se dostanu prostřednictvím *Bajaji* k další spádné zmínce o Smiřických v souvislosti s Otou z Vartemberka, dalšímu příslibení návratu ke Smiřickým, a k nastolení Albrechta z Valdštejna.

Po „oslím můstku“ se přeneseme do zlatého salonku.

Připomenutím Albrechta z Valdštejna v základních historických souvislostech a jeho vlivu na prosperitu zdejších poddaných, opět zvolna, ale s postupně se zrychlující dynamikou, vtahuji posluchače do představ o životě za třicetileté války – střídání dobyvatelů, strádání lidí, divoký život celé generace, skrývání se po lesích a skalách, zvolnění nastává až při zmínce o babě z Perníkové chaloupky.

V kontrastu s předchozími hrůzami pokračuji v přiměřeném tempu všeobecně k dalším Valdštejnům a jejich zvelebování zámku.

Plynulý přesun do růžového salonku vytváří podmínky pro nečekaný kontrast – kdy se prostý člověk, František Adam Lexa, stává šlechticem a majitelem zámku. Překvapení dává možnost temperamentnímu projevu.

Pokračování o jeho romanticky osvíceném synu Aloisovi má volnější tempo, kromě vyprávění o založení lázní, zde je možnost většího spádu.

Volně už pak dospějeme k opět nečekanému závěru, kdy správu zámku přebírá ROH.

Interaktivním průběhem nahlížení do „kouzelného zrcadla“ se většinou s veselím energicky přesuneme do socialistického salonku.

Stručně a patřičně ironicky se přeneseme drobnými slovními hříčkami přes žalostné

období socialismu, přes jeho důsledky pro zámek, ke krátké zprávě o současném stavu.

Výzvou k posezení a slibovanému vyprávění hlavního příběhu začíná těžiště prohlídky tak, jak je výše popsáno.

Návštěvníci se výzvou interaktivně zapojí do pátrání po původním vybavení, které již jen krátce potvrdím, okomentuji, a prohlídku zakončím žertem se spisy v knihovně. Uvolněnou atmosféru přeruším pokyny k přesunu na věž, výkladem, co je kde k vidění.

Následuje výstup a prohlídka ochozu v uvolnění, tento čas, spojený s čekáním využívají návštěvníci obvykle k dotazům na podrobnější vysvětlení toho, co je zaujalo, k drobným diskusím o vyprávěném, přičemž si často formulují téma a hledají souvislosti se svými osudy. Obvyklý osobní dotaz: „Kolikrát denně musíte vyjít nahoru a dolů?“ málokdy chybí.

Před odemčením a odchodem z prohlídkových prostor si ještě energicky prosadím okamžik pozornosti. Návštěvníkům poděkuji za pozornost, přispěli ke společnému zážitku – a rozloučíme se.

Takto uspořádaný text by neměl dávat možnost prohlídku vést jednotvárně.

2.9 Jazykové úpravy, poslední škrty vzhledem k délce výkladu

Nyní zbývá někomu takto připravený text několikrát celý převyprávět, než se „usadí“. Snažím se vyvarovat nápadně opakujících se slov – kde to text ozvláštňuje, mohu použít dobová oslovení a obraty, archaismy. Hlídám si parazitní slůvka (např. „prostě“, „zkrátka“, dnes oblíbené, ale katastrofální ve významech slovo „jakoby“) a jiné nešvary v řeči. Nemyslím si, že je nutné používat jen a pouze spisovné češtiny, obvyklé hovorové formulace považuji v mnoha případech za lepší. Musím mít však na zřeteli, že jde o přirozenost. Nepřirozeně spisovná čeština i nepřirozeně hovorová je v obou případech na škodu.

Zjistila jsem, že úvodní výčet majitelů zámku je stále ještě příliš dlouhý, vyřadila jsem tedy dodatečně z textu příběh o Zajících z Házmburka.

Text jsem pak po paměti přepsala, a výsledek v praktické části předkládám spolu s oficiálním průvodcovským textem ke srovnání.

Praktická část:

Porovnání oficiálního a přepracovaného textu pro průvodce

Text vznikl pro návštěvníky zámku Hrubá Skála.

Na zámku je veřejnosti přístupných šest salonků, velice skromně zařízených – a trasu nelze uspořádat jinak.

Původní průvodcovský text jsem přepracovala, vybrala jsem z něho pro širokou veřejnost zajímavá fakta, další podrobnosti jsem si vyhledala v dostupné historické literatuře. Během provádění v létě 2016 jsem se tato fakta pokoušela sdělit návštěvníkům tak, aby to pro ně bylo co nejzajímavější, až se text ustálil v podobě, kterou jsem právě napsala. Podle složení skupiny pokládám otázky, kterými vyprovokuji krátké interaktivní rozhovory (s dětmi, se studenty, s pamětníky) jimiž se snažím je vtáhnout do situace.

Můj výklad byl úspěšný a žádaný, slíbila jsem ostatním průvodcům, že jej dám na papír a pošlu pro inspiraci na další sezónu.

1. VENKU (před věží)

Začněte nějakou uvítací větou. Nemůžete se postavit před lidi a hned jim z ničeho nic začít vykládat o historii zámku.

Hrad Skálu založil pravděpodobně Hynek z Valdštejna někdy před rokem 1353. Valdštejnům ale tehdejší hrad patřil velmi krátce. Už v roce 1371 ho totiž prodávají pánům z Pardubic. *(konkrétně Vilémovi z P., bratr prvního pražského arcibiskupa Arnošta)* V následujících sto letech změnil hrad majitele ještě několikrát. *(litomyšlské biskupství, Vartemberkové, páni z Jenštejna, Zajícové z Házmburka – v tomto pořadí)*

Za zmínku stojí Zajícové z Házmburka. Ti se hlásili ke katolické víře a kvůli tomu odmítli uznat za českého krále Jiřího z Poděbrad. Díky tomu byla Skála v roce 1469 spolu s jinými hrady *(také Kost, Trosky, Navarov a Frýdštejn)* obležena a dobytá královským vojskem.

V roce 1492 přešel hrad do vlastnictví Svojanovských z Boskovic, za nichž dosáhlo skalské panství rozsahu přibližně 54 vsí. To bylo způsobeno především tím, že Svojanovští spojili několik sousedících panství dohromady. Jan Svojanovský se však zadlužil a byl nucen panství postupně odprodávat Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic; na hrad došlo roku 1524.

Zikmund Smiřický *(zemř. 1548)* a jeho potomci zboží dále rozšířili a starý gotický hrad, který sestával ze západního křídla s věží a z východního křídla, přestavěli v trojkřídový renesanční zámek. Ten vznikl propojením obou křídel na jižní straně.

Východním křídlem se rozumí část zámku, ve které je dnes kuchyň a restaurace. Západní křídlo je část, ve které se provází, plus navazující prosklené chodby s paroží. Na jižní straně, a také nejdelsí části zámku, můžete poukázat i na sgrafita. Není snad nutné dodávat, že je dobré při výkladu na jednotlivé zmiňované části zámku ukázat.

Následuje přesun do prvního salonku. Při vstupu se kontrolují vstupenky!

1. VENKU (před věží)

Dobrý den, vážení návštěvníci,

moje jméno je Dana Bláhová a vítám vás na zámku Hrubá Skála.

Hrad byl založen roku 1353 a vystavěli ho páni z Valdštejna. Valdštejnům patřil jen velmi krátce, už r. 1371 ho prodávají pánům z Pardubic. Koupil ho tehdy pan Vilém z Pardubic, bratr prvního českého arcibiskupa Arnošta z Pardubic, přítele a rádce krále Karla IV.

Poté hrad často střídal majitele, z nich zmíním pány Svojanovské z Boskovic, kteří skupovali sousední panství, takže Hruboskalsko velmi rozšířili, za jejich vlády čítalo 54 vsí. Avšak co otcové těžko shromáždili, potomci pozbyli, Jan Svojanovský se totiž zadlužil a byl nucen panství postupně odprodávat nejbohatšímu šlechtici v okolí - a to byl pan Zikmund Smiřický ze Smiřic. Na hrad došlo r. 1524.

Když pan Zikmund koupil původně gotický hrad, který se sestával z východního křídla s kuchyní a hodovním sálem, a ze západního křídla s věží a obytnými místnostmi - obě křídla propojil jižním křídlem, které je renesanční, zdobené sgrafity, na západní straně arkádami. Tak vznikl zámek v dnešní podobě.

Historie rodu Smiřických je velice dramatická a já se k ní ještě v závěru prohlídky vrátím, teď vás již pozvu do vstupního salonku, kde si nejlépe na příkladu pohádky zkusíme představit, jak se na takovém zámku žilo. Pokud poznáte, o jakou pohádku se jedná, neváhejte a povězte to ostatním!

Přechod do vstupního salonku s výstavou fotografií z natáčení filmu princ Bajaja.

2. PRVNÍ SALÓNEK

V této místnosti dochází ke krátkému přerušení výkladu historie zámku, protože je třeba okomentovat expozici tohoto salonku.

Tak jako na řadě jiných českých zámků se i zde natáčela pohádka. V roce 1971 především zde na zámku a v přilehlém okolí (*Adamovo lože, Valdštejn, Kopicův statek*) byla natočena známá česká pohádka „Princ Bajaja“ režiséra Antonína Kachlíka. Fotografie, které zde máme vystavené, pochází z natáčení pohádky na našem zámku a v okolí. (*Postava Černého rytíře má údajně předobraz v Otovi z Vartemberka, který v roce 1620 „vysvobodil“ Elišku Kateřinu Smiřickou z vězení na Kumburku.*)

3. ZLATÝ SALONEK

Nyní se nacházíme ve Zlatém salonku, který se v současnosti využívá pro svatební hostiny nebo jiné podobné akce. Já se ovšem v tuto chvíli vrátím k výkladu o historii našeho zámku. Ten jsem před vstupem do salonků přerušil/a u období renesance, kdy zámek vlastnili Smiřičtí, kteří jej přestavěli z původního hradu na renesanční zámek. Ti Hrubou Skálu vlastnili více než sto let. Hlavní linie tohoto rodu však začátkem třicetileté války vymřela po meči. Následně se zámek dostal díky jejich přímému příbuznému Albrechtovi z Valdštejna opět do vlastnictví rodu Valdštejnů.

Za třicetileté války zámek velmi utrpěl. Nejprve jej po smrti Albrechta z Valdštejna vyloupili jak Sasové, tak císařští, pak se zde nakrátko usadila švédská posádka, ale již roku 1639 Skálu dobyli císařští vojáci velitele Colloreda. Ty však odtud roku 1643 opět vytlačili Švédové pod vedením generála Torstensonova. Je jasné, že za tak divokých poměrů bylo hruboskalské panství velice postiženo, řada obcí vypálena a opuštěna.

Maxmilián z Valdštejna žil až do své smrti roku 1655 ve Vídni. Podle císařského rozhodnutí z roku 1658 měla být Hrubá Skála spolu s jinými vybranými hrady zbourána (*např. Veliš a Kumburk skutečně zbourány byly*), aby v případě války nemohla posloužit jako opěrný bod nepříteli. Byly to však zřejmě protesty Maxmiliánova vnuka Arnošta Josefa z Valdštejna, které panovníka od jeho původního rozhodnutí v případě Skály odvrátily.

2. VSTUPNÍ SALÓNEK

Jak mnozí z vás poznali, je to Princ Bajaja, kterého tady na zámku a v okolí r. 1971 natočil režisér Antonín Kachlík. (*Jsou-li přítomné děti, následuje rozprava, jak se na zámku žilo, co zde rytíři a princezny dělali - děti podle fotografií hned hlásí jízdu na koních, lov, rytířské turnaje, odměňování rytířů, tanec, plesy, atp.*) Pokud si vzpomínáte, tomto filmovém zpracování se vyskytuje postava, která v původní lidové pohádce není - je to ten Černý rytíř - tady ho vidíte, - s princeznou - jak bije koně - Bajaja koně zachrání a koníček mu potom radí a pomáhá. Tvůrci se nechali inspirovat historií, tento Černý rytíř má totiž svůj skutečný historický předobraz v osobě Oty z Vartemberka, který podobným způsobem usiloval o ruku, ale hlavně o polovinu panství jedné zdejší princezny z rodu Smiřických, o nichž vám teď prozradím už jen to, že ačkoli pan Zikmund měl pět potomků, jeho rod nakonec vymřel po meči i po přeslici - a celé ohromné panství připadlo tehdy ještě celkem bezvýznamnému šlechtici - Albrechtu z Valdštejna, který se stal záhy nejen bohatým, ale i vlivným. Jak asi víte, za 30leté války se stal generalissimem císařských vojsk. Oblíbil si tichý Zlatý salonek nad propastí, kam mám tu čest vás nyní pozvat.

Přechod do Zlatého salonku.

3. ZLATÝ SALONEK

Za vlády Albrechta z Valdštejna se poddaným vedlo celkem dobře - zásobovali sukrem a proviantem armádu, takže výdělky měli slušné. Ale po zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu přišly na Hrubou Skálu smutné časy.

Hrad a okolí nejdřív vyplenili Sasové, těm ho zabrali císařští, kteří však v té době už nedostávali žold a tak byli nuceni opatřovat si potravu ber, kde ber. Vyplenili tedy ještě to, co po Sasech zbylo. Ty potom vytlačili Švédové, na ně přitáhl hrabě Colloredo s císařským vojskem, na něho pak generál Torstenson se švédským vojskem a takto se to tu střídalo až do konce 30leté války.

Co to znamenalo pro prosté lidi, to už si umíme jen těžko představit. Hned zkraje té války jim pobrali všechno obilí, zplundrovali pole, pobrali a snědli všechny dobytek a ti vojáci, kteří už nenašli nic k jídlu jim aspoň zapálili střechy nad hlavou, celé vsi byly vypáleny a lidem nezbylo, než poschovávat se v lesích, ve skalách. Takto divoce vyrůstala celá jedna generace, po celých 30 let. Z té doby nám zůstaly pohádky, jako třeba Perníková chaloupka. Ještě mnoho let po skončení 30leté války nebylo radno chodit do lesa, žili tam polodivocí lidé – jako ta baba z Perníkové chaloupky.

V období baroka zde pak Valdštejnové nahradili původní dřevěné mosty, mosty kamennými a rozšířili východní křídlo, kde vystavěli zámeckou kapli Panny Marie. O to se zasloužila především hraběnka Marie Markéta (*roz. Černínová*). Díky ní byl zveleben i nedaleký hrad Valdštejn. Tam byly také původně určeny sochy sv. Floriána a sv. Vavřince od Josefa Jiřího Jelínka z Kosmonos (*z let 1724 – 1728; údajně žák Matyáše Brauna*), které zdobí první zámecký most. Dodnes jsou na druhém z valdštejnských mostů patrné prázdné podstavce po těchto sochách. (*dnes tam mají místo nich obrovské květináče :-D*) Jak se dostaly sem na Hrubou Skálu, není přesně známo. (*sv. Florián – se džberem s vodou, patron hasičů; sv. Vavřinec – s rostem, na kterém byl umučen (ugrilován nad horkým uhlím), patron kuchařů*)

Ani našemu zámku se nevyhnulo neštěstí v podobě požárů. Jimi byl zámek poškozen v letech 1710 a 1804, avšak Valdštejnové jej vždy opravili. Při druhém z požárů shořelo prakticky celé předhradí, do té doby dřevěné. To pak bylo znovu postaveno, ovšem už z kamene. Kromě toho byla v této době zrušena původní kaple, která se nacházela přímo nazámku (*ve východním křídle, dnes mj. pokoj č. 111*) a místo toho byl postaven před zámkem kostel sv. Josefa.

4. RŮŽOVÝ SALÓNEK

Posledními šlechtickými majiteli zámku byli Lexové z Aehrenthalu (*čti [érentálu]*).

Hrabě František Adam z Valdštejna prodal Skálu s panstvím roku 1821 Janu Antonínovi Lexovi z Aehrenthalu. Ten byl zároveň zakladatelem rodu. Pocházel z chudých poměrů. Ovšem během napoleonských válek zbohatnul na prodeji obilí armádě. Kromě toho měl ale ještě jedno povolání, takřka pohádkové. Byl to nejvyšší výběřčí daní v českých zemích. V roce 1790 pak byl povýšen do šlechtického stavu a přijal přízvisko z Aehrenthalu neboli z Klasodolu. Mimo jiné dělal také účetního u Valdštejnů a ty tak dlouho přemlouval, až mu zdejší panství prodali za polovinu. Ona polovina byla ovšem v přepočtu na dnešní měnu ve výši 4,5 miliardy korun. (*To už mu ale bylo 88 let. Zemřel pak o tři roky později, v 91 letech.*)

Jeho syn pak pod vlivem romantismu budoval ve zdejším Hruboskalsku první turistické cesty svyhlídkami (*50 let před tím, než se začaly budovat vsousedních Prachovských skalách.*) a zpřístupnil turistům hrady Valdštejn (*v roce 1835, jako druhou památku v Čechách (první byl v roce 1801 zámek Frýdlant)*) a Trosky (*1842*). Kromě toho také založil zdejší Lázně Sedmihorky.

Zámek pak zdědil Maxmilián z Valdštejna a další Valdštejnové. V období baroka nahradili původní dřevěné padací mosty kamennými a to jsou ty, po nichž jste sem dnes přišli. Možná jste si všimli na prvním mostě dvou barokních soch - ty jsou dílem Josefa Jiřího Jelínka z Kosmonos, zřejmě žáka Matyáše Brauna. Není známo jak se dostaly na Hrubou Skálu, původně patřily na hrad Valdštejn - tam prázdné podstavce po nich zdobí aspoň ohromné květináče.

Nyní si přejdeme do Růžového salonku, kde si povíme něco o posledním panovnickém rodě.

Přechod do Růžového salonku.

4. RŮŽOVÝ SALÓNEK

Tento salonek sloužil posledním majitelům panství především k podávání odpoledních čajů.

Zajímavé je, že zakladatelem tohoto posledního rodu byl prostý člověk - František Adam Lexa - a původně dělal u Valdštejnů účetního. Tomu se podařilo velice zbohatnout na prodeji obilí armádě za napoleonských válek. R. 1790 byl povýšen do šlechtického stavu a přijal přízvisko z Aehrenthalu, což volně přeloženo znamená z Klasodolu - v erbu má pšeničný klas. Ten pak koupil Hrubou skálu od Valdštejnů za poloviční cenu - ovšem i ta poloviční cena by v přepočtu na dnešní měnu čítala skoro 5 miliard korun. Nicméně této úřednické šlechtě vděčíme za to, že Hruboskalsko si uchovalo svoji tvář dodnes.

Hned syn zakladatele rodu, Alois Lexa z Aehrenthalu nechal totiž pod vlivem romantismu zbudovat první turistické stezky. Jedna vedla na hrad Valdštejn - tu můžete spatřit při pohledu z okna, s vyhlídkami na skalách - a ta se téměř v nezměněné podobě udržuje až dodnes. Další z těch cest vedla na Trosky a obě vznikly o půl století let dříve, než v sousedních Prachovských skalách.

K tomu se rozhodl na základě žádosti lékaře Josefa Šlechty, což byl žák Vinzenze Priessnitze. Díky osvícenosti majitele zdejšího panství Aloise Lexy zde tak mohl vzniknout v roce 1842 první vodoléčebný ústav v Čechách.

Alois Lexa ale zemřel bezdětný, a tak zdejší panství zdědil jeho synovec Jan Baptista Lexa. Ten založil nedaleké lesní arboretum a myslivnu Bukovina. Jeho manželku Marii Felicitas (*roz. Thun-Hohenstein*) učil v mládí hře na klavír Bedřich Smetana (*Ke svatbě jí věnoval třídílnou klavírní skladbu Svatební scény.*) a později, už zde na Hrubé Skále, ji učil malovat Josef Mánes.

Jejich syn Felix zde provedl poslední větší stavební úpravy. Z původních hospodářských budov v předhradí postavil jednu budovu, kde byla např. prádelna, konírny nebo ubytování pro zaměstnance (*Dnes je tam např. recepce hotelu.*). Tuto stavbu s průjezdem postavil až v roce 1910.

Nyní se vrátíme zpět do první místnosti a přesuneme se do druhého patra do dalších salonků. *Nezapomeňte za sebou zavřít dveře do Zlatého salonku!*

5. ČTVRTÝ SALÓNEK

Posledním majitelem z rodu Lexů z Aehrenthalu byl Felixův synovec Jan Lexa. Ten se navzdory českému původu rodu přihlásil k německému občanství, a proto mu byl v roce 1945 majetek zabaven na základě tzv. Benešových dekretů (*Není ovšem známá žádná jeho kolaborantská činnost.*). Nedlouho nato získaly objekt komunistické odbory (*známé ROH – Revoluční odborové hnutí, v roce 1959*), které jej nechaly adaptovat na rekreační zařízení. Tím bohužel došlo k nenapravitelným škodám na zámeckých interiérech, díky čemuž zde není mnoho originálního vybavení a především není zcela jasná dřívější podoba většiny místností a jejich původní účel. Fotografie v tomto salónku se vztahují právě k období, kdy na zámku byla ozdravovna ROH, a následným přestavbám do dnešní podoby zámku. Část fotografií zachycuje také Lázně Sedmihorky, které byly až do nedávné doby spravovány společně se zámkem. Ty jsou dnes zavřené. I když je v plánu jejich kompletní rekonstrukce, zatím není jasné, kdy a zda vůbec k ní dojde.

V současné době je na našem zámku čtyřhvězdičkový hotel, který provozuje společnost EuroAgentur. (*Zámek patří gruzínskému majiteli.*)

Tento osvícený muž, Alois Lexa byl přítelem lékaře Jiřího Šlechty, žáka Vincenze Priessnitze. Ten Aloisovi radil, že by měl využít léčivých účinků zdejší vody a založit zde lázně. tak vznikly zde pod hradem lázně Sedmihorky - první vodoléčebný ústav v Čechách. Ještě teď, když půjdete po modré či žluté značce směrem na Valdštejn, můžete ochutnat vodu z četných léčivých pramenů. Stále ještě poskytují dobrou vodu, přestože Lázně Sedmihorky zůstávají již třetí rok bez majitele a beznadějně chátrají.

Z rodu Lexů z Aehrenthalu bych měla zmínit ještě Jana Baptistu Lexu, který na nedaleké Bukovině postavil hájovnu a zřídil tam arboretum se vzácnými dřevinami. Poslednímu z rodu Lexů byl hrad r. 1945 zabaven (navzdory českému původu přijal německé občanství - kolaborantem však nebyl) a správu převzalo ROH. Jak to vypadalo, na to se podíváme v salonku o patro výš.

Ještě než tam přejdeme, musím vás upozornit - máme tady kouzelné zrcadlo! Právě se, která dívka nebo žena se do něj podívá a usměje se, bude se už usmívat až do konce života! Můžete to vyzkoušet ...

Přechod do „socialistického“ salonku

5. SOCIALISTICKÝ SALONEK

Zde vidíte fotografie z období, kdy zámek byl konečně v rukou „lidu“, ROH zde zřídilo zotavovnu a toto období je skutečně nezapomenutelné, jak o tom svědčí četné literární „skvosty“ na zdech věže (např. „Su tady - Vašek soustružník , 1955 - Boženo myluji tě“) vyryté do pískovce na věky věků. Za dob správy ROH došlo k největším škodám na interiérech zámku. Veškeré vnitřní vybavení bylo zčásti vyházeno, zčásti rozprodáno. Když stál novému rozmachu v cestě nějaký sloup nebo stěna, byla jednoduše zbourána. Když to narušilo statiku, podepřelo se to traverzami, nebo se postavila zeď jiná „a lepší“, takže když po revoluci současný gruzínský majitel zámek koupil, musel vycházet z dobových fotografií aby zjistil, jak která místnost původně vypadala. Podařilo se zachránit jen těchto několik komnat, v dalších částech zámku je nyní čtyřhvězdičkový hotel.

Pojďme se však nyní posadit do Rytířského sálu a vraťme se ještě na chvíli do dob dávno minulých.

Přechod do Rytířského sálu.

6. KNÍŽECÍ SALONEK

Jak jsem již v počátku svého výkladu zmiňoval/a, původní hrad přestavěli na renesanční zámek Smiřičtí. Ačkoliv byli v době před bitvou na Bílé hoře jedním z nejbohatších rodů ve střední Evropě (*patřila jim prakticky většina východních Čech*), jejich konec byl neslavný a poněkud spletitý. A to je také důvod, proč k nim ještě nyní vracíme.

Původně měli Smiřičtí na svůj rozsáhlý majetek hned čtyři možné dědice. Prvním z nich byl Albrecht Jan Smiřický. Ten se roku 1618 velmi aktivně postavil proti císaři Ferdinandovi a byl jedním z předních představitelů připravovaného stavovského povstání. Jenže toho se už nezúčastnil, protože v roce 1618 ve věku pouhých 24 let zemřel (*na zimnici*). Nebyl ovšem jediným možným dědicem rodového majetku. Měl ještě dvě sestry a bratra. Jenže starší sestra Eliška Kateřina se v mládí nešťastně zamilovala do poddaného kováře (*Říká se ale, že moc krásy nepobrala a navíc onoho kováře úmyslně svedla.*), se kterým chtěla utéct, a proto ji jejich otec uvěznil zde na zámku. Po jeho smrti se role Eliščina věznitele ochotně ujala její mladší sestra Markéta Saloména, aby se sama mohla stát dědičkou obrovského majetku. Celkem byla Eliška vězněna 13,5 roku nejprve zde a později na nedalekém Kumburku. Odtam ji vysvobodil Ota Vartemburský. Byl to čin oboustranně výhodný, protože Ota toužil především po obrovském majetku Smiřických. Z Kumburku spolu utekli na jičínský zámek, kde se Eliška chystala ujmout svého majetku. To se pochopitelně nelíbilo její sestře, a tak za ní poslala svého manžela i s posádkou. Ti se na zámek sice dostali, ovšem ten i s nimi po chvíli vyletěl do povětří. (*Říká se, že Eliška opila strážce v prachárně a díky tomu nějakou shodou okolností zámek vybuchnul. Co přesně se tam tenkrát stalo, se ale stejně přesně neví. Jisté je, že kromě Elišky tam zahynulo 40 lidí. Zvědaví měšťané se totiž přišli podívat, co se to na zámku děje, zrovna v onu osudnou chvíli.*)

6. RYTÍŘSKÝ SÁL

Právě zde, se konají svatební obřady a já vám tu konečně povím slibovanou historii rodu Smiřických, kterak došlo k tomu, že přestože pan Zikmund Smiřický měl pět potomků, jeho rod nakonec vymřel po meči i po přeslici.

Nejstarším jeho synem byl Jaroslav, zemřel však v mládí na tuberkulózu. Další syn, (Albrecht) Jan Smiřický ze Smiřic se velice aktivně zapojil do stavovského povstání, byl proti nástupu Habsburků na český trůn, a byl jedním z iniciátorů II. pražské defenestrace. K samotnému povstání se však nedostal. R. 1618 zemřel na tuberkulózu – rodinné prokletí - ve věku pouhých 24 let. Jeho bratr Jindřich (Jiří) byl zase slabomyslný, a tak jako nástupce nepřipadal v úvahu.

Pak tu byly dvě dcery. Starší z nich, Eliška Kateřina se v mládí zamilovala do poddaného kováře a chtěla s ním i utéct - což byl v té době pro šlechtičnu čin naprosto neslýchaný. Její otec ji pak vsadil do žaláře a věznil ji zde nad sousední komnatou v komůrce pod věžičkou až do své smrti. Ovšem ani po otcově smrti Eliška Kateřina ven nevyšla, vězněna byla přes třináct let, převezli ji jen na nedaleký hrad Kumburk, role věznitelky se totiž ujala její mladší sestra Markéta Salomena, jíž tak připadlo celé panství. To už se mezi lidem vyprávělo o tajemné panně střežené ve věži na hradě Kumburku a toto vyprávění přešlo do kramářské písně, kterou mnozí budete znát. Je to ta:

„Znám já jeden krásný zámek nedaleko Jičina
a v tom zámku kováříček, měl překrásného syna.
A v tom zámku žila panna, kováříčka milovala,
psala jemu v tajnosti psaní plné milosti ...“

Z kováříčka se díky oblibě pastorel stal časem ovčáček, ale tenkrát se tato píseň dostala ke sluchu jistého zhýralého šlechtice, který svůj majetek propil už v mládí a nyní se potuloval po zdejších lesích s družinou lapků sobě rovných - a to byl právě Ota z Vartemberka - ten Černý rytíř z Bajaji. Ten si tedy pomyslel, že by nebylo špatné, kdyby Elišku Kateřinu vysvobodil a tak se zmocnil poloviny majetku Smiřických. To také udělal: Kumburk dobyl a Elišku Kateřinu pojal za manželku - nevíme ovšem nakolik dobrovolně - ale odebrali se spolu na zámek v Jičíně, kde se Eliška Kateřina měla ujmout svých statků. To se ovšem doslechla i Markéta Salomena a tak vyslala svého manžela - Jindřicha Slavatu z Chlumu a Košumberka - vyslala ho ke králi, aby tomuto jednání učinil přítrž. Král jí vyhověl, Otu z Vartemberka povolal do Prahy ke dvoru a současně vyslal do Jičina komisi doprovázenou vojskem.

Mladší sestra Markéta Saloména tam tenkrát nebyla, a tak se mohla těšit z celého majetku. Jenže mezitím byla poražena stavovská vojska na Bílé hoře a majetek protestantských Smiřických měl být zkonfiskován. To se ovšem nestalo, protože právo platným dědicem byl ve skutečnosti čtvrtý ze sourozenců – slabomyslný Jindřich Jiří. O jeho poručnictví se sice nejprve hlásila jeho sestra Markéta Saloména, která s ním také přehla do Německa. Ovšem především o něj usiloval jejich bratranec, do té doby poměrně chudý, Albrecht z Valdštejna. (*Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, narodil se v chudých poměrech v Heřmanicích u Jaroměře, jeho matka byla rozená Smiřická*) Ten Markétu i s bratrem v Německu dostihl a Jindřicha převezl zpět na Skálu a prohlásil se jeho opatrovníkem. Jindřich Jiří zemřel právě na Hrubé Skále roku 1630 a panství tak zůstalo v rukou Albrechta z Valdštejna, který jej přičlenil ke svému frýdlantskému vévodství a stal se díky tomu ještě bohatším, než byli původně Smiřičtí. Po Valdštejnově zavraždění v Chebu roku 1634 se stal novým majitelem Skály Maxmilián z Valdštejna. Z původních 60 panství, které patřily Albrechtovi z Valdštejna, se jeho příbuzným podařilo zachránit pouze dvě – Hrubou Skálu a Mnichovo Hradiště.

Nyní se nacházíme v Knížecím salonku, kterému se dřív říkalo také Rytířský sál. Dnes se využívá především pro svatební obřady.

Ota, když opouštěl Jičín, povolal do zbraně všechny jičínské měšťany a dal jim přísný příkaz, aby do zámku nikoho nepouštěli a bojovali s každým, kdo by se o to pokoušel. Odjel, ale když jičínské měšťané pak spatřili královské vojsko, česká komise se prokázala královským dekretem - neodvážili se proti králi pozvednout zbraně a komisaře do zámku vpustili. Tam bylo Elišce Kateřině přečteno královo rozhodnutí - z celého majetku Smiřických jí nepatří nic, do své smrti může pobývat na Kumburku.

Eliška Kateřina pak sešla s loučí do zámeckého sklepení a několik vteřin nato jičínský zámek vyletěl do povětří. Zahynuli tam všichni, kdož tam byli - i pan Slavata z Chlumu a Košumberka. Jak k výbuchu došlo, to se už asi nepodaří zjistit. Verzí je mnoho. Jedna praví, že Eliška Kateřina ve snaze dodat měšťanům kuráže k boji, nechala vyvalit sudy s vínem a některý podnapilý voják pak upustil louč na sud se střelným prachem. Jiná za se tvrdí, že Eliška Kateřina, když sešla dolů, do sklepení, že právě tam byly sudy se střelným prachem, ona je podpálila a tak úmyslně zámek do povětří vyhodila.

Těžko říct, jisté je jenom to, že při tom výbuchu tenkrát zahynulo 41 lidí. Když potom vyhrabávali mrtvé z trosek, Eliška Kateřina prý ještě dýchala - ale to víte, vojáci - servali z ní šperky, šaty a její tělo pohodili před městské hradby. Tam se jí ujal jičínský měšťan Matěj Obešel, dal jí ušít červený rubáš do rakve a nechal ji aspoň důstojně pohřbít.

To byl tedy smutný konec Elišky Kateřiny, ale ani její mladší sestra Markéta Salomena se z ohromného panství Smiřických (které teď už patřilo opravdu jenom jí) dlouho neradovala. Půl roku po této události došlo ke stavovskému povstání, Habsburkové přišli na český trůn a tak veškerý majetek Smiřických - jakožto majetek rebelů a protestantů císař konfiskoval.

Markéta s bratrem Jindřichem odešla do exilu. Tam je pak v Německu dostihl Albrecht z Valdštejna, jehož matka byla Smiřická a protože on přijal katolickou víru, Jindřicha Markétě sebral, odvezl ho zpět na Hrubou Skálu, prohlásil se jeho poručíkem a tak mu byl celý majetek Smiřických císařem navrácen. A jak to bylo s Albrechtem, to už jsem vám říkala dole.

To je k té nejzajímavější historii zámku vše.

Teď se ještě podíváme do knihovny a tam uvidíte dva exempláře opravdu původního vybavení zámku - schválně, jestli poznáte, které to jsou!

Přechod do knihovny

7. KNIHOVNA (HODOVNÍ SÍŇ)

V této místnosti bývala dříve knihovna. Dnes si zde můžete prohlédnout prakticky to jediné, co nám zbylo z původního vybavení. Jedná se o jediná kamna, která se z původních mnoha na zámku dochovala. Zajímavá jsou také tím, že se v nich nikdy netopilo. *(Funkční komín ale měly.)* Dále je to původní obraz Albrechta z Valdštejna a také nádobí, které patřilo Lexům z Aehrenthalu.

Část původního mobiliáře z našeho zámku můžete vidět na zámcích Sychrov a Hrubý Rohozec. Na nedalekém hradě Valdštejn pak můžete shlédnout portréty posledních šlechtických majitelů Lexů z Aehrenthalu.

Z mého povídání o zámku je to téměř vše. Nyní se přesuneme zpět do věže a půjdeme se podívat až nahoru.

8. VĚŽ

Nezapomeňte říct lidem už v knihovně, ať na vás počkají v horní místnosti a nechodí na ochoz! Dodnes není jasné, zda byla tato věž součástí již starého gotického hradu nebo byla postavena až mnohem později v 19. století v novogotickém slohu. Pravděpodobně ale stojí na starém základu a v nějaké podobě se zde vyskytovala už ve středověku.

Dohromady má věž 88 schodů. Za malou chvíli uvidíte z ochozu nejen shora na náš zámek, ale také zříceninu hradu Trosky, vrch Kozákov a také část Hruboskalska. *(Při dobré viditelnosti lze zahlédnout i vrh Zebín u Jičina - takový malý špičatý kopeček vlevo od Trosek.)*

Je dobré lidi upozornit, ať chodí na ochozu jedním směrem (třeba doprava). Výrazně to urychlí prohlídku. A při větším počtu lidí je to skoro nezbytné.

Dále se s návštěvníky nezapomeňte rozloučit s tím, že až si to na ochozu prohlédnou, ať si sami sejdou dolů, kde budete čekat vy.

7. KNIHOVNA

Ano, původní jsou kamna. Je na nich erb s pšeničným kláskem, takže patřila Lexům z Aehrenthalu.

Původní je také obraz Albrechta z Valdštejna. Vidíte ho zde poměrně mladého, když nebyl ještě tolik sužován nemocí, takže nemá tak špičaté rysy jako na známějších portrétech z pozdější doby.

To je z původního zařízení vše. V knihovnách vidíte ještě nádobí, které patřilo Lexům z Aehrenthalu a to je z původního vybavení vše. Vystavené knihy jsou zapůjčené - jediné původní knihy, které nám tu zůstaly jsou ve spodních skříňkách knihoven - jsou to učebnice marxismu-leninismu, které nám tu zanechalo ROH. Možná z nich časem budou cenné exponáty - uvidíme.

A teď vzhůru na věž!

8. VĚŽ

Za chvíli uvidíte z ochozu nejen shora na náš zámek, ale na východ zříceninu hradu Trosky, vpravo od nich je vidět v dálce malý špičatý kopec – to je vrch Zebín až za Jičínem. Nalevo od něj na šikmém pahorku stával hrad Kumburk – vězení Elišky Kateřiny. Na sever uvidíte Kozákov, na západ a také část Hruboskalska – Dračí skály.

Na ochozu se postavím tak, aby návštěvníci procházeli jedním směrem, při větším počtu řídím průchod odcházejících a čekajících, nakonec za nimi ochoz projdu, aby tam nikdo nezůstal, dveře je třeba zavírat - jinak se tam usídlí holubi a v zámku není nikdo, kdo by po nich uklízel.

Výstup na věž a sestup zpět (čekání, než se vystřídají na ochozu, návštěvníci zpravidla využijí, aby se dotázali na vše, co je zajímalo a o čem by chtěli další podrobnosti).

Dole ve vstupním salonku se s návštěvníky rozloučím.

Děkuji za trpělivost a pozornost, přeji šťastnou cestu a na shledanou!

Závěr

Zbývá ještě dodat, že výsledný text není jedinou možností, jistě by se dal zpracovat jinak a lépe. Přesto si myslím, že se jedná o jeden z možných kroků do nepříliš probádané oblasti. Už proto, aby se od něj mohli další tvůrci odrazit dál a k lepším výsledkům.

Literatura:

Kolektiv autorů: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. díl – Severní Čechy*, Praha: Svoboda, 1984, ISBN 25-089-84

Kubů, N.: *Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách*. Praha: Národní památkový ústav, 2014, ISBN 978-80-7480-007-8

Pavel, J.: *Pověsti českých hradů a zámků: Dívčí vězení*. Praha: Melantrich, 1995, ISBN 80-7023-175-0

Peša, V.: *České hrady*. Praha: Argo, 2002, ISBN 80-7203-434-0

Sommer, J. (2003): *Báje, mýty a pověsti*. Olomouc: Fontána, 2003, ISBN 80-7336-034-9

Sommer, J. (2005): *Hrady a podhradí*. Olomouc: Fontána, 2005, ISBN 80-7336-200-7

Sommer, J. (2016): *Pomsta zoufalé dámy*, časopis 100+1 historie. Brno: Extra Publishing, č. 4/2016, ISSN 2336-5463, MK ČR E 21908